

ગુજરાતી વિભાગ

સેમ- 6

પેપર નં- 312

વિષય- સમાસ

નિર્મલા જોશી

સમાસનો અર્થ :-

સ્વતંત્ર રીતે વપરાતા બે કે તેથી વધુ પદો એકબીજાની સાથે જોડાઈને નવો અર્થપૂર્ણ શબ્દ બનાવે તેને સમાસ કહે છે. ટુંકમા સમાસ એટલે કે જોડાવવુ.

સમ + આસ = સમાસ

સર્વપદ પ્રધાન સમાસ એક પદ પ્રધાન સમાસ અન્યપદ પ્રધાન સમાસ

દ્વંદ્વ સમાસ

તત્તપુરુષ સમાસ

ઉપપદ સમાસ

કર્મધારય સમાસ

બહુવ્રીહિ સમાસ

દ્વિગુ સમાસ

અવ્યયીભાવ સમાસ

સમાસના પ્રકાર

1) ઢંઢ સમાસ:-

- સમાન મોભો ધરાવતા બે પદો જોડાય
- “અને”, “કે” , “અથવા”-વગેરે ઢ્વારા છુદ્ધ પાડવાના હોય
ઢંઢ સમાસ

.....!

ઈત્તરેત્તર	સમાહાર	વૈકલ્પિક
!	!	!

(પરસપર સબંધ)
શુભાશુભ
સુખદુઃખ

(સમુહનો અર્થ દર્શાવે)
નોકર ચાકર
મોજ મજા

(વિકલ્પનો અર્થ દર્શાવે)
ખરુખોટુ
રાયરંક

૨) દ્વિગુ સમાસ :-

દ્વિગુ = “દ્વી” એટલે કે બે – “ગુ” એટલે ગાયોનો સમુહ આમ, દ્વિગુ પોતે જ એક સમાસ છે. જેના પ્રથમ પદમા સંખ્યા અને ઉત્તર પદમા સંજ્ઞા હોય અને આ બન્નેમાથી અર્થ સમુહ નીકળતો હોય ત્યારે દ્વિગુ સમાસ બને છે.

ઉદાહરણ તરીકે :-

ત્રિપદી – ત્રણ પદોનો સમુહ

પંચવટી – પાંચ વાટોનો સમુહ

છમાસી – છ માસનો સમુહ

ચતુર્વેદ - ચાર વેદનો સમુહ

૩) બહુવ્રીહિ સમાસ;-

આ સમાસમા પહેલુ પદ “વિશેષણ” અને બીજુ પાદ “નામ” હોય ત્યારે બહુવ્રીહિ સમાસ બને છે. આ સમાસ વાક્યમા સંજ્ઞા/ નામ તરીકે આવે છે.

બહુવ્રીહિ સમાસના પ્રકાર ;-

- ૧) સમાનાધિકરણ બહુવ્રીહિ – પુર્વ પદ અને ઉત્તર પદ સમાન વિભક્તિમા હોય છે.
તપોધન – તપ જ જેનુ ધન છે તે.
ચંદ્રવદન - ચંદ્ર ચે જેનુ વદન તે
- ૨) વ્યાધિકરણ બહુવ્રીહિ - પુર્વ પદ અને ઉત્તર પદ જુદી જુદી વિભક્તિ મા હોય છે.
દામોદર – દામનથી ઉદરે બંધાયેલો જે છે તે.
ચંદ્રમૌલી - ચંદ્ર છે મૌલિ જેના તે
- ૩) નગ બહુવ્રીહિ – પુર્વપદમા અ, અન્, આણ,ન,કમ,બા,બિન,ગેર જેવા નકાર સુચવતા ઉપસર્ગ લાગે ત્યારે નગ બહુવ્રીહિ સમાસ બને છે.
નાઈલાજ –જેનો ઈલાજ નથી તે.
અજ્ઞાની – નથી જ્ઞાન જેનામા તે.

૪) ઉપપદ સમાસ :-

જ્યારે ઉત્તરપદ ક્રિયાપદનો ઉલ્લેખ કરી પછી ક્રિયાવિશેષણાત્મક બને ત્યારે ઉપપદ સમાસ બને છે. આ સમાસનો પ્રત્યય “નાર” છે.

જ્ઞાનદા – જ્ઞાન આપનાર

અભયદા – અભય આપનાર

સુધાકર – સુધાને કરનાર

૫) કર્મધારય સમાસ:-

જ્યારે બન્ને પદ એક જ ક્રિયા સાથે સંબંધ ધરાવે છે ત્યારે કર્મધાર્ય સમાસ બને છે. આ સમાસમા પહેલું પદ વિશેષણ અને બીજું પદ નામ હોય છે.

સતગુરુ – સારો ગુરુ

તીર્થોત્તમ – તીર્થોમા ઉત્તમ

મુખારવિંદ- અરવિંદ જેવું મુખ

૬) મધ્યમ પદલોપી સમાસ ;-

જ્યારે નામ અને વિશેષણ વચ્ચેથી એક પદ નો લોપ થતો હોય ત્યારે મધ્યમપદ લોપી સમાસ બને છે. આ લોપ થયેલુ પદ વિગ્રહ કરી વખતે લખી દેવાનુ હોય છે.

આગગાડી- આગ વડે ચાલી ગાડી

જકાતનાકુ – જકાત ભરવાનુ નાકુ

અરામખુરશી- આરામ માટે ની ખુરશી

૭) અવ્યયી સમાસ ;-

જેમા પૂર્વ પદમા કોઈ અવ્યય કે સર્વનામ આવે છે અને ઉત્તર પદ સંજ્ઞા હોય પણ બેઉ મળી મોટે ભાગે અવ્યયાત્મક ક્રિયા વિશેષણ બની રહે છે. આ સ્થિતિને કારણે અવ્યય નહિ છતા અવ્યય જેવી દશા થતી હોઈ, આ સમાસને “અવ્યય ભાવ” કહેવામા આવે છે.

દરવખતે – દરેક વખતે

આજીવન – આખુ જીવન

ગામેગામ – પ્રત્યેક ગામ

8) તત્તપુરુષ સમાસ :-

“તદ “= તેનો અને “તત્પુરુષ” એટલે –તેનો પુરુષ”
આમ તત્તપુરુષ શબ્દ જ પોતે જ એક સમાસ છે. જે
સમાસમા પૂર્વપદ અને ઉત્તરપદ વિભક્તિના
સંબંધથી જોડાયેલા હોય તેને તત્તપુરુષ સમાસ કહે
છે.

- 1 દેવધીન-દેવ ને આધીન
- 2 હસ્તલિખિત-હસ્તથી લિખિત
- 3 ઘોડશાળ-ઘોડા માટે ની શાળા
- 4 ભયભીત – ભય થી ભીત